

**КОЛЕСНІЧЕНКО-
БРАТУНЬ Н.Р.,
кандидат філологічних
наук,
доцент**

*Дипломатична академія
України
при МЗС України*

**ДО ПРОБЛЕМИ
КУЛЬТУРНОЇ
ПОЛІТИКИ
ДЕРЖАВИ В
ЕПОХУ
ГЛОБАЛІЗАЦІЇ
(УКРАЇНСЬКИЙ
КОНТЕКСТ)**

Сьогодні культурний аспект глобалізації є одним із важливих об'єктів вивчення як зарубіжних, так і вітчизняних вчених. Особливістю даної статті є спроба розглянути проблеми сучасного культурного простору окремої держави, а саме України, у контексті важливих тенденцій його розвитку: інтернаціоналізації та збереження духовної ідентичності. Дослідження базується на компаративних дослідженнях вчених європейської спільноти, в яких розробляються певні механізми збереження національного культурного середовища від уніфікації. Автор відстоює позицію тих політологів, які вважають, що культурний вимір виступає важливим фактором у визначенні місця України у світовому геополітичному просторі. Його підхід до згаданих питань вирізняється розглядом конкретних проблем сучасної культурної політики України в контексті формування зовнішньополітичного іміджу країни.

Тенденції культурного розвитку держави, засвідчують, що приходять уряди, змінюється сфера впливовості різних політичних і еко-

номічних угруповань, але й надалі ми спостерігаємо недооцінювання в Україні значимості того, що саме утвердження духовних цінностей – розвиток культури, мистецтва, науки, освіти – є одним із найважливіших стабілізаційних факторів суспільного життя, передумовою формування зовнішньополітичного іміджу держави.

Результати такого недооцінювання стали очевидними вже сьогодні, коли, як це не сумно, але повинні визнати, що саме серед покоління, яке сформувалось у роки незалежності держави, ми знайдемо чи не найбільше знеособлених молодих людей (звідси, втеча в наркотики, комп'ютерний ман'якальний синдром, депресії, зростання кількості самогубств тощо), позбавлених почуття патріотизму, відповідальності за майбутнє, людей стандартизованих, споживацьких егоїстів, без культури, традицій (чи не результат це фарисейського обличчя нашого шкільного виховання – візьмемо, хоча б, мовне питання?).

Протягом першого десятиріччя існування незалежності в Україні чітко укорінився стереотип вторинності духовного розвитку та повної його залежності від стану економіки і політики держави. Без сумніву, така залежність існує, бо утримати "нашу мову, нашу пісню" здатні лише ті, хто має силу протистояти напористому економічному тиску. Тому лише при встановленні міцних зв'язків між такими ланками єдиного ланцюга, як: держава – національна економіка – культура можна досягнути позитивного результату у створенні ідентичності політичного обличчя нації, мобілізації цієї нації для процесу державотворення.

Утвердження на ідеологічному рівні зв'язків: економіка – культура, політика – культура, де культура завжди виступає вторинною, не врахування важливості зворотного порядку: культура-економіка, культура – політика несуть за собою, як показує практика світового історичного розвитку, безпосередню загрозу не лише внутрішній стабільності держави, але й національній безпеці, іміджу держави як запоруки успіхів у зовнішньополітичній діяльності держави.

Особливо гостро постає питання духовного розвитку держави в час, коли глобалізаційні процеси охопили не лише економіку, політику, але й культурну сферу. "Ми вже однією ногою там, у реальному постіндустріалізмі, де визначальними свідченнями глобалізації є перерозподіл фінансів, інформація та індустрія розваг. Уже сьогодні українське суспільство втягнуте в незалежні від волі індивіда процеси масового споживання продуктів шоу-бізнесу, виготовлених, як правило, не національним виробником, вже масово тиражована інформація пропонує інтерпретовану, перерозподілену й оптимізовану версію тієї чи іншої події, того чи іншого явища чи процесу"².

Для України ці процеси, співпадають з вирішенням доленосних питань внутрішнього та зовнішнього характеру, а саме: формування нації

як політичної спільноти, збереження історичної ідентичності народу, інтеграції в єдиний європейський простір в усіх його вимірах – економічному, політичному і соціокультурному. Тобто, зробити те, що в історичному вимірі інші європейські держави здійснювали не паралельно і не в час глобалізаційної відкритості, коли постала очевидна загроза співіснуванню не лише окремих рівноправних економічних, політичних, але й культурних світів.

Процеси інтеграції та розмежування відбувалися в культурі постійно. Як свідчить духовний розвиток людства, наука, філософія, література, мистецтво окремих народів впродовж століть співіснували паралельно взаємодіючи, збагачуючись, створюючи загальнолюдську культуру. Закономірність цього обумовлювалася і тією закономірністю, що творець окремої культури завжди оперує конкретною мовою, перебуває під впливом певного середовища, ідентифікує себе з певним народом, тобто, належить до національної культури.

У глобалізаційних процесах останніх десятиліть чітко викреслюється тенденція до відкритості на асимілятивних засадах. "Культури, що склалися історично, відриваються від власного кореня і спрямовуються у світ технічно обладнаної економіки, у порожню інтелектуальність..."¹⁰.

Професійне виготовлення продуктів мистецтва, орієнтованих на широкий ринок збуту, – стало сьогодні реальністю наслідків культурної глобалізації. Сьогодні макдональди, кока-кола, поп-музика, комп'ютерні ігри, обмежені інтелектуальні запити творів літератури і кіноматографу ввійшли в життя масового інтернаціонального споживача. У світі Інтернету, сателітарного телебачення, мас-медіа, у світі, що глобалізується, економічний тиск, без сумніву, має сприятливі умови для нівелювання всіх культурних відмінностей, запровадження уніфікації в усьому.

Висновки філософів, що під знаком глобалізації мистецька діяльність повністю економізується, на жаль, все переконливіше підтверджуються на практиці. Відкидати ринкові ігри як впливовий і вагомий фактор впливу на становлення обличчя окремих культур, та й загалом світової культури, було б так само безглуздо, як і стверджувати, що лише ринок гарантує якість літератури, мистецтва. "Реакція на ринкову світову культуру не повинна бути ані фундаменталістською, ані націоналістичною", – зазначає в "Німецько-французьких діалогах про культуру" Йозеф Юрт⁷.

Без сумніву, руйнування обмежень у діалозі культур, яке відбувається завдяки глобалізації, розширює можливості культурного обміну, і вже в цьому є великий позитив. У той же час комунікаційні процеси сприяють розповсюдженню стереотипізованої масової культури, що повинно враховуватися у внутрішній культурній політиці кожної держави і зобов'язувати її до створення системи безпеки свого національного куль-

турного простору від уніфікації, заниження естетичних потреб суспільства, бо нерозбірливість (вона аж ніяк, на нашу думку, не є синонімом глобалізації) й інформаційне збагачення – поняття несумісні.

В європейському вимірі не масова "інтернаціональна" культура стає визначальною, не вона служить справі зміцнення об'єднаної Європи. Європейська ідентичність позначена, без сумніву, не гомогенністю, а розмаїттям культур. Тому лише "...за допомогою вищих культурних амбіцій можна було б вдихнути в європейське єднання більше життя"⁸. Звідси – необхідність дієвого опору експансії масової культури. Отже, створення на державному рівні механізмів підтримки самотніх національних культур і, тим самим, зміцнення Європи не лише на культурному, але й на економічному, валютно-політичному і соціальному рівнях.

Уряди переважаючої більшості країн ЄС (як старих: Німеччина, Франція та ін., так і нових членів співдружності: Польща, Чехія, Угорщина та ін.) відводять не останнє місце вирішенню проблем збереження національної ідентичності культури, створенню механізмів для цього вирішення. Для європейських держав "дійсна політична альтернатива, – каже Ян Егберт, – це не вибір між національно-державним монокультуризмом та європейським або глобальним мультикультуризмом, перетворюючим Данію в Мультикультурданію, Францію в Мультикультурфранцію, тощо. Саме тому, що нація-держава поступово втрачає свої функції в якості оплоту економічної та військової безпеки і передає їх наднаціональним установам, її етнічнотомвні, культурні, а також соціальні функції будуть тільки посилюватися"⁴.

Сьогодні можна говорити про значний практичний досвід більшості європейських держав у виробленні певних захисних механізмів у сфері культури. Так, наприклад, у Німеччині не лише творчі організації, об'єднання, але й Федеральна спілка німецької індустрії провела певні заходи з метою уникнення комерціалізації культури, поглиблення відповідальності за неї всіх суспільних сил, діячів політики, економіки, культури та мистецтва. І як результат – розроблення нових моделей кооперації приватної та бюджетної підтримки німецької культури, певні доцільні зміни в чинному законодавстві, створення мережі недержавних та громадських організацій для здійснення громадського контролю за захистом вітчизняного ринку та авторських прав і за діяльністю в цьому напрямі державних органів.

У Чехії, Польщі, Угорщині відбулося реформування організаційних, структурних засад культури, створено відповідну законодавчу базу з метою захисту національної культури, запроваджено пільгове оподаткування виробників та продавців вітчизняної продукції.

У Франції певний відсоток з прокату іноземних кінострічок відрахо-

вується у бюджет держави і має цільове призначення – фінансову підтримку розвитку національного кінематографу. Введення спеціального збору на імпортовану продукцію масової культури, встановлення квот для національної мови та вітчизняної продукції у різних сферах масового споживання культури на практиці, а не на словах сприяють розвитку вітчизняною культурі.

У той же час захисна система аж ніяк не означає самоізоляцію окремої держави від духовних здобутків людства. Дії, спрямовані на заборону обміну науковими, мистецькими досягненнями з тією ж Росією чи Сполученими Штатами Америки, з Німеччиною чи Польщею були б не лише виявом тоталітаризму, але й спробою духовної ізоляції особистості, вели б до етнокультурної замкнутості, до зростання небезпеки політизації культурних відмінностей.

Членство в ЄС стало не лише економічним, політичним, правовим визнанням країн, але й визнанням їхнього окремишого культурного простору, як важливої частинки єдиного європейського культурного простору в цілому.

Статус "сусіда" наданий Україні можна трактувати як визнання за нашою державою мешканця європейського дому, до якого пильно приглядаються. На бажання спілкуватись чи не спілкуватись зі сусідом у значній мірі впливає його культура. Мабуть, не один співробітник торговельно-економічної місії може підтвердити, що, здавалося б, таке далеке від торгівлі, як перемога української співачки Руслани в конкурсі Євробачення, чи спортивні здобутки братів Кличків, Андрія Шевченка підштовхнули іноземних інвесторів, комерсантів, підприємців до зацікавлення "невідомою і загадковою" Україною, хай не безпосередньо, але вплинули на економічне співробітництво з нашою державою.

Формування іміджу держави на міжнародній арені пов'язане також з тим, яку увагу приділяє та чи інша держава презентації свого культурного обличчя в світі. Практика міжнародних відносин показує, що все частіше стає помітним певна закономірність: зовнішньополітичний культурний імідж держави віддзеркалює її внутрішню культурну політику. Доцільно наголосити, що тут не останнє місце займає вміння дипломатії певної країни відповідно реагувати на спрямоване тенденційне викривлення іміджу її держави за кордоном.

У зв'язку з посиленнями міграційними процесами, засиллям українських заробітчан у багатьох країнах Європи формування іміджу України часто визначається на побутовому рівні. Наочно це видно із засобів масової інформації тих іноземних держав, які готували психологічне підґрунття для введення візового режиму з Україною. Вони чітко виконували соціально-політичне замовлення, усвідомлюючи, що стереотипний характер іміджу сильно впливає на суспільний настрій. Прес-аташе наших

посольств не раз інформували Київ про масовий, спрямований потік публікацій у періодичних закордонних виданнях, де можна було зустріти зауваження такого змісту: "дівчина була зґвалтована російськомовними іноземцями, мабуть українцями...", "розбій здійснили приїжджі з країни колишнього СРСР, існує підозра, що з України...".

Польські соціологи провели на початку дев'яностих років минулого століття дослідження щодо формування іміджу іноземця в їхній країні. Ці дослідження показали, що одним із основних елементів існуючого тоді стереотипу українця в Польщі було "жорстокість", а щодо питання Україна і Європа, то з Україною асоціювався штамп – "небезпечна". Звідси висновок, що військові конфлікти (у тому числі і в історичній ретроспекції), територіальні суперечки між державами-сусідами суттєво впливають на формування стереотипу тієї чи іншої країни чи її представника. У випадку Польщі було враховано, що дефіцит інформації є сприятливим ґрунтом для формування спрощеного образу (складової стереотипу), і що існує можливість руйнування негативно забарвлених стереотипів, а саме: здійснення значної культурно-просвітницької роботи Україною та Польщею на державному та особистісному рівнях.

Інтеркультурний діалог допомагає народам позбутися не лише упереджень, зруйнувати стереотипи, але й ментально роззброїти і перебороти етнічно-культурне обмежене мислення. Відсутність же чи недооцінювання його, як свідчить історія, вели до непоправимих наслідків. Можна навести також багато прикладів, коли політика, зокрема зовнішня, так чи інакше впливає на стосунки між народами на психологічно-культурному рівні.

У міжнародному вимірі вже стало також очевидним, що, маючи у 190-ох національних державах понад 1000 культур, "...без миру між культурами не буде миру між людьми і народами. Захист етнічних меншин на шкалі зовнішньополітичних пріоритетів переміститься вгору, дієве запобігання конфліктів повинне сильніше залучати соціально-культурний вимір глобалізації"⁹. Військові конфлікти останніх років стали, на жаль, яскравим доказом правильності висновку Гантінгтона, до якого він прийшов у своїй "Боротьбі культур", щодо відкриття нового фронту конфліктів – конфліктів культур.

У випадку України, визначення її місця у світовому геополітичному просторі, культурний вимір виступає, на думку вчених, важливим якщо не визначальним фактором. Так, З. Бжезінський і С. П. Гантінгтон – визначні політологи сучасності – представляють два відмінних погляди на історико-культурні відмінності України, а отже, і на вектори її зовнішньополітичного розвитку. Якщо Збігнев Бжезінський у книзі "Велика шахівниця" визначає Україну як своєрідну "світову вісь", від якої залежить конфігурація світової політичної ситуації, і вбачає перспекти-

ву та можливість євроатлантичної інтеграції держави, як то Самуель П. Гантінгтон, виступаючи перед київською аудиторією, відкинув ймовірність такої інтеграції. Свій висновок він аргументував не європейськістю, а євроазійськістю культури України як східно-християнської слов'янської країни. Звідси, стверджує політолог Оттавського університету С.Шульман, і впливають відмінності в політиці НАТО та ЄС щодо України, з яких перший керується аргументами Бжезінського, другий – Гантінгтона⁶. Але, на нашу думку, сьогодне членство в ЄС православної Греції (не кажучи вже про "моральні" плани ЄС включити до кола європейських держав Ізраїль, щодо якого і сьогодні Західна Європа не позбавилася комплексу вини) піддає сумніву такі судження.

Подібний розподіл, як зазначає той же Шульман, спостерігається і у виборі Україною певного виду ідентичності нації: так званої східно-слов'янської національної ідентичності, основаної на близькості (чи навіть перехрещенні) української та російської культур, або ж етнічної української ідентичності, що опирається на європейські культурні традиції.

До якого ж типу культур належить культура України? Не будемо вдаватися до детального аналізу цього питання в історичному контексті. З відповіддю на нього вичікує і сама Україна, в якій на дванадцятому році незалежності не виробленою залишається Державна концепція розвитку культури. Можна погодитися з думкою академіка М.Жулинського, який, застерігаючи про можливість перетворення української культури на невиразний контур у структурі глобальної культури, попереджує: "Гарно звучить: глобальна культура – це "структура спільних відмінностей" (Річард Уїлк), але в цій структурі треба завоювати свою відмінність, утвердити її, розвинути, повсякчас "підживлювати" і завдяки взаємовпливам збагачувати її національним потенціалом. Щоб здобути на взаємне визнання та взаємоповагу, треба духовно утвердитися на власному культурному просторі, розгорнути свій потенціал на різномовний, багатокультурний пострадянський ареал України"³.

Згадаймо слова М.Грушевського: "...Східна спадщина, котра так глибоко залягла в нашій житті, – перероблена, перетравлена реактивами західного нашого духу...". Думаю, будь-які опоненти погодяться з тим, на чому наголошував перший український президент – українська культура, завдяки переплетінню в ній різних типів культур, є, безумовно, оригінальним і своєрідним явищем у світовому культурному просторі. На жаль, ця карта слабо розігрується в контексті зовнішньополітичних баталій. Мабуть, дещо песимістичний висновок робить О.Пахльовська: "Україна як культура і як держава пропустила історичний момент, коли закінчилося протистояння Схід-Захід. У тому протистоянні Україна мала значний шанс вийти на арену європейської політики як один із важелів демократичного європейського Сходу"⁵. Хочеться вірити, що

історія подарує Україні ще один шанс.

Сьогодні українська карта потрапила в колоду трьох гравців: США – Росії – Європи. Як перетасуються карти – покаже історія. Але на культурному полі ми вже сьогодні спостерігаємо, як вдало американська й російська масові культури (якби не мовне оформлення, то, мабуть, взагалі тут не варто було б говорити про національне обличчя культурної уніфікації) сприяють подальшій маргеналізації українського культурного соціуму.

Як ми вже наголошували, у внутрішній і зовнішній політиці України недостатньо враховується один із важливих аспектів глобалізації – культурний. Політичні сили по-різному трактують його ймовірні результати. Трагічні оптимісти вважають, що характерною особливістю української культури є відродження в боротьбі, знаходження своєї ідентичності у двобої зі зовнішніми перешкодами (тут погоджуємося з тими, хто вважає таку точку зору принизливою для культури з історичним корінням і певними досягненнями). Песимісти ж разом з українофобами вже проспівали реквієм над труною чи то бідолашної неньки, чи злої мачухи.

І все ж в Україні є можливість суттєво вплинути на заміну статусу "сусіда" статусом повноцінного мешканця європейського дому. Реальними виконавцями цієї заміни повинні бути всі ланки структури, що формують зовнішньополітичний, а отже, і культурний імідж держави. На жаль, надзвичайно повільно відбувається процес створення сітки культурно-інформаційних центрів України при її дипломатичних представництвах. У Росії, Франції, Казахстані тощо вже діють відповідні структури, але діють в рамках співробітництва з дипустановами, не маючи офіційного статусу підрозділу дипломатичної місії. Позитивним зрушенням у цьому напрямі є підготовка Проекту Указу Президента України про створення таких центрів при посольствах України за кордоном, який перебуває на розгляді в Кабінеті Міністрів. Такі культурні центри могли б суттєво поглибити знання зарубіжної громадськості про нашу державу, про особливості її національної української культури. Вони представили б також реальну картину розвитку та становища національних меншин в Україні. Тоді б на сцені українського культурного осередку, а не російського, польського, угорського, ізраїльського тощо виступали б ті митці, хто є повноцінними громадянами нашої держави, чиї права вона відстоює та оберігає. Саме там могли б святкувати свої перемоги наші спортсмени; проводити інформаційно-тематичні виставки представники науки, освіти, бізнесу, туристичні фірми; вивчати нашу пісню та мову бажуючі. Тоді суттєво змінилися б відносини між діаспорою й Україною, змінився б сам механізм співробітництва, захищений наявністю українського культурного простору у його реальному втіленні – будівлі Українського культурного центру при посольстві України.

А поки, ніде правди діти, український дипломат як щось "за сумісництвом", виконує обов'язки культурного аташе, добре, якщо з ініціативи керівника, сприяє проведенню культурних заходів (у більшості випадків лише в співпраці з діаспорою), а якщо і представляє мистецькі колективи з України, то з тих регіонів, де дієвими є його (чи колег) певні особисті зв'язки дипломатів.

Формування зовнішньополітичного іміджу України безпосередньо пов'язане з формуванням її культурного іміджу. Тому політична та культурна інтеграції держави в європейський політичний і культурний простір повинні відбуватися як паралельні процеси. Не враховуючи цього (а часто обмежуючи інвестування), ми не досягнемо сприймання нас як повноцінного жителя європейської спільноти з давньою історичною пропискою. І, на жаль, дозволю собі перефразувати слова Президента: Україну і надалі вважатимуть культурно неготовою до євроатлантичної інтеграції.

ПОСИЛАННЯ

- ¹ Галлер Д. Амортизатор на шляху глобалізації // *Ї*. – 2000. – №19. – С.20.
- ² Жулинський М. Духовна спрага по втраченій Батьківщині. – К., 2000. – С.21.
- ³ Там само. – С. 32.
- ⁴ Золотарьов Є. Український націоналізм у контексті глобальних процесів сучасності: начерк проблематики // *Молода нація*. – 2001. – №2. – С.8.
- ⁵ Пахльовська О. "Україна – діаспора" сьогодні: криза і перспектива. – К., 2002. – С.5.
- ⁶ Shulman S. Nation building and ukrainain foreign policy // *Foreign Policy and Trade Policy Analysts Professional Development Project in Ukraine -Z020251*, York University. – 2003. – S.19.
- ⁷ Юрт Й. Німецько-французькі діалоги про культуру // *Ї*. – 2000. – №19. – С.99.
- ⁸ Там само. – С.97.
- ⁹ Там само. – С.100.
- ¹⁰ Ясперс К. Смысл и назначение истории. – М., 2000. – С.335.